

ŠOLSKE PESMARICE KOT MOŽNI VIR ZA LJUDSKE PESMI

MARKO TERSEGLAV

Razprava obravnava vprašanje, koliko in s čim je šola z glasbenim poukom in pesmaricami v 19. in v prvi polovici 20. stoletja vplivala na ljudske pevske sporede in kateri pesniki in verzifikatorji so se najbolj priljubili ljudskim pevcem. Obravnava črpa iz starejših in današnjih ljudsko-pevskih repertoarjev, ki vsebujejo tudi t. i. umetne pesmi, in tem išče vire v šolskih in v cerkvenih pesmaricah.

Ključne besede: šolske pesmarice, ljudsko pesništvo, umetne in ljudske pesmi, ponarodelost, folkloristika.

The article addresses the question how, and to what degree, school with its musical lessons and songbooks affected folk singing repertoires, and which poets and versifiers became popular among folk singers. Looking for sources in school and church songbooks, the article focuses on older as well as contemporary folk song repertoires that also contain the so-called art poems.

Key words: school songbooks, folk poetry, transition of art poems to folk songs, folklore studies.

UVODNE OPOMBE

Pregled rokopisnega in zvočnega arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta (GNI) pokaže, da so v sporedih ljudskih pevcev pesmi, ki po *duhu in obliki* [Štrekelj 1904–1907: 819] niso ljudske, so pa med pevci zelo priljubljene in so marsikatero zato ponarodele oz. so postale ljudske. Največkrat današnji pevci te pesmi čutijo kot svoje, čeprav vemo, da gre za avtorske pesmi. Pevci so jih bodisi slišali od prednikov ali pa so se jih sami učili v šoli ali pa nekatere (nabožne) še danes pojejo pri cerkvenem ljudskem petju. Poznano je, da je take »nenarodne« pesmi Štrekelj izločil iz zbirke *Slovenske narodne pesmi* [1895–1923] oz. jih je v tretji in četrti knjigi objavil v dodatkih v ponazorilo prihodnjim raziskovalcem, da bodo videli, kaj vse so ljudje peli. Ker pa se večina teh nekdanj »izločenih« pesmi poje še danes, se postavlja vprašanje, koliko je Štrekljeva definicija »prave« ljudske pesmi danes še upravičena. Drugo vprašanje pa je, od kod so te neljudske, a zelo priljubljene pesmi prišle v ustno izročilo.

V pesmaricah, ki so predstavljene v razpravi, so seveda tudi »prave« ljudske pesmi, ki so prek tiskanih virov še dodatno utrjevale njihovo živost med ljudmi, vendar v razpravi niso obravnavane, ker bi jim morala biti namenjena posebna študija, poleg tega pa so tu v središču pozornosti le umetne oz. avtorske pesmi.

Pesmarice so bile namenjene učencem in učiteljem ljudskih in pozneje tudi srednjih šol, njihov izbor za razpravo pa je temeljil na tistih, ki jih hrani Slovenski šolski muzej v

Ljubljani: izbor je tako dovolj reprezentativen, da je omogočil nekaj sklepov. Ob tem pa je treba opozoriti še na eno zamejitev, ki je bila nujna zaradi preglednosti in pomanjkanja prostora. Pesmaric je namreč preveč, da bi jih lahko vse temeljito opisali, kar za nekatere sklepe v razpravi tudi ni pomembno. Obširneje so predstavljene pesmarice, ki so se zdele pomembnejše, bodisi zaradi vsebinskih ali časovnih vidikov. Druge pesmarice pa so le našteje in iz njih so omenjene tiste umetne pesmi v njih, ki so do današnjega časa ponarodele.

V pesmaricah velikokrat ni pravih oz. izvirnih naslovov umetnih avtorskih pesmi, zato pregledih pesemska gradiva navajam le s prvimi verzi, kakor jih poznajo tudi ljudski pevci, ki še danes te pesmi pojejo.¹

Pesmi iz pesmaric 19. stoletja sem iskal tudi v Štrekljevih dodatkih, ki so pokazali, koliko pesemskega gradiva je ponarodelo že do konca 19. stoletja. Arhivsko gradivo GNI pa je pokazalo, koliko teh ponarodelih pesmi se je ohranilo v ljudskih pevskih sporedih vse do danes in katere novejšje, »šolske« pesmi 20. stoletja so na novo prišle med ljudske pevce. Žal je ob najnovejšem gradivu treba opozoriti na dokumentarično nedoslednost in vrzel, saj GNI velik del takšnega gradiva nima posnetega. Če pa ga ima, pa (še) ni dokumentirano oz. sprejeto v spisek ljudskih pesmi, na kar je že bilo opozorjeno [Terseglav 2001]. Dokumentarna vrzel pa kaže, da je vsaj polpretekla slovenska folkloristika dolgo obravnavala ponarodele »šolske« in umetne pesmi enako skeptično in z dvomi kakor Štrekelj, čeprav so nekatere že vsaj sto let v železnem repertoarju ljudskih pevcev.

Razprava v glavnem sega v preteklost do leta 1833, ko je izšla prva slovenska posvetna pesmarica z notnimi zapisi Matije Ahaclja [Ahacel 1833, 1838]. Časovno pa okvir sklepajo 50. leta 20. stoletja, torej čas po drugi svetovni vojni. Za poznejši čas še nimamo pravih in relevantnih podatkov, katere »šolske« pesmi so morebiti že ponarodele oz. postale ljudske. Zato je tudi seznam ustvarjalcev najštevilčnejši prav za 19. stoletje. V obravnavanem obdobju pa so upoštevani še nekateri pesniki in verzifikatorji, ki so ustno širili svoje pesmi in so ponarodele. Taka sta bila npr. učitelja in organista Kančnik in Kračman, deloma tudi pohorski bukovník Vodovnik in Kurnik iz Trziča idr.

Vse tiste ustvarjalce, katerih celotni ali delni pesemski repertoar ali pa le posamične pesmi so ponarodeli, navajam v abecednem seznamu v dodatku na koncu razprave.

Pri pesnikih, pri katerih je vsaj katera od njihovih pesmi postala ljudska, je opaziti, da jih slovenska literarna in kulturna zgodovina delita na dve umetniško različni stopnji: na prvem mestu so tisti ustvarjalci, ki jim literarna zgodovina in kritika priznavata nesporno umetniško veljavo, sledijo pa stihotvorci, bukovníki in »ljudski« pesniki, ki jim je priznan zgodovinski in splošni kulturni pomen, umetniško pa nimajo večje veljave. Prav slednji pa so se širši publikli najbolj priljubili in so njihove pesmi v večjem številu postale ljudske. K popularnosti so jim pomagale priljubljene vsebine (pivske, nabožne, vesele, domoljubne), verzni vzorci (ritmični, spevni) in pa seveda še melodije.

V prvi krog pesnikov sodijo vsi priznani pesniki od Vodnika naprej (Prešeren, Jenko,

¹ Ur. op.: Kljub temu so pesmi označene med narekovajema, kakor so sicer označeni naslovi pesmi.

Levstik, Stritar, Gregorčič, Župančič), ki pa niso bili večinsko priljubljeni ali popularni, kljub temu pa ima skoraj vsak izmed njih nekaj pesmi, ki so tudi ponarodele oz. so postale ljudske; tako npr. Prešeren z »Nezakonsko materjo«, »Lenoro«, »Pod oknom«, Jenko s »Knezovim zetom« idr., Župančič z nekaterimi otroškimi pesmimi, posebno pa Gregorčič z večjim številom svojih pesmi. Tvegati smemo domnevo, da bi najbrž še več pesmi naših priznanih pesnikov ponarodelo, če bi imele melodijo.

Razprava pokaže še na eno kontroverzo, ki jo povzroči folklorno okolje s svojimi specifičnimi determinantami. Priznani pesniki so prek izobraževalnega procesa stopili v umetniško zavest ljudi, so skratka zasloveli, njihovo ime se je ohranilo, njihovih pesmi pa ljudje večinoma ne znajo ali jih ne pomnijo. Pesniki, ustvarjalci in stihotvorci, katerih pesmi ljudje najpogosteje pojejo, pa so v folklornem okolju tako rekoč zgubili svoje ime, žive pa so njihove pesmi. Gre za t. i. paradoks celotne popularne kulture vseh časov, ker ta kultura izbira, vrednoti, sprejema in ohranja pesmi po svojih, specifičnih vrednostnih modelih. Tako folkloro kakor vso množično kulturo vznemirjajo, zanimajo in čustveno polnijo druge stvari: uporabnost, lahkotnost, melodičnost, povednost pesmi, okus in svojevrstna čustvena inteligenca, sproščenost. Vendar te sproščenosti ne gre zamenjevati s preprostostjo, ki je lahko zgolj estetski pojem, ki gradi na primerjavi med funkcijsko in strukturno različnima poetikama. Po teh različnih merilih so lahko folklorne in množične stvaritve preproste, po merilih folklorne poetike pa so umetne pesmi lahko nefunkcionalne in prav zato neprepričljive. V 19. stoletju so zato mnogi nadarjeni ustvarjalci zavestno iskali kompromis oz. povezavo med zahtevami visoke, umetniške poetike in med folklorno oz. med sprejemljivostjo bralcev in poslušalcev. Zavestna povezava med dvema poetikama je najbolj razvidna pri t. i. Slomškovem krogu, tj. ustvarjalcih, ki so sledili njegovim priporočilom. Ti in mnogi drugi so dosegli sam vrh priljubljenosti v folklornem okolju in v množični kulturi, medtem ko so na literarno-kritičkem Parnasu ostali le ob vznožju.

USTNI, PISNI IN TISKANI VIRI

Pred pesmaricami je treba vsaj na kratko omeniti nekatere stihotvorce, ki so bodisi zapisovali svoje pesmi ali pa so jih zgolj širili s prepevanjem, nekateri pa so jih tudi objavili. Gre predvsem za ustvarjalce, katerih pesmi so bile poznane bolj v njihovem ožjem okolju, nekateri med njimi pa so presegli lokalno raven in so njihove pesmi poznane danes po večjem delu Slovenije. Na Štajerskem je bil to Jurij Vodovnik (1791–1858), na Dolenjskem sta ustvarjala Matevž Kračman (1773–1853) in Andrej Kančnik (1775–1841), na Gorenjskem Vojteh Kurnik (1826–1886), na Primorskem pa Pavel Knobl (1765–1830). Razen Vodovnika in Kurnika so bili učitelji in organisti. Nešolani Vodovnik je svoje pesmi zapisoval, Kančnik in Kračman pa ne, ker sta svoje prigodniške, nabožne in vesele pesmi prepustila ljudski ustni komunikaciji. Kljub temu ali prav zato je lahko Mrtolaz iz Levstikovega *Popotovanja od Litije do Čateža* rekel, da ni več pesnikov, ki bi znali tako

pisati in peti, kakor sta to znala Kančnik in Kračman. nenavadno je, da ju Štrekelj v dodatkih ni omenil.

Vendar pa so bile v Štrekljevem času Kančnikove in Kračmanove pesmi že tako priljubljene in razširjene, vsebinsko in oblikovno pa v duhu folklorne poetike, ob tem pa se je avtorstvo njunih pesmi med ljudmi že zabrisalo, tako da je Štrekelj kar nekaj njunih pesmi objavil med »pravimi« ljudskimi. Tiste njune pesmi, ki pa je poznal, pa so bile zanj avtorske in zato neljudske. Kračmanove pesmi so se širile tudi v druge slovenske pokrajine in so postale tako odmevne, da jih je leta 1862 v knjigi *Die philharmonische Gesellschaft in Laibach* omenil glasbeni zgodovinar F. Keesbacher [Budkovič 1969], kar je Štreklju najbrž zadoščalo, da je Kračmana še imel za ljudskega pevca in ustvarjalca. Največ Kračmanovih pesmi je zapisal izžanski organist France Kramar, vendar že posredno od pevcev, ki so Kračmana in njegove pesmi poznali in jih sprejeli. Izredna priljubljenost Kračmanovih pesmi je razumljiva, saj se njegova poetika ne odmika iz folklornih okvirov, obenem pa so bile pesmi vsebinsko izredno sprejemljive, imele so tudi melodijo in sokrajani so jih poslušali v cerkvi, na zabavah in v šoli.

Kančnik je bil pesniško ambicioznejši, saj ni želel ostati ljudski, pač pa »pravi« pesnik [Terseglav 2002], vendar ga kakor Vodovnika literarna zgodovina ni sprejela, ljudje pa. V slovensko kulturno zavest ga je vsadil Levstik, ki je v *Potovanju od Litije do Čateža* omenil nekatere Kančnikove pesmi (»Od svinjarjev«, »Od lončarjev«, »Mož in žena«, »Od uši in bolhe« in »Kaj nevesta k hiši prinese«). Za marsikatero Kančnikovo pesem pa danes vemo, da je pravzaprav Kračmanova, kar potrjujejo tudi Kramarjevi zapisi, saj Levstik Kračmanovih pesmi sploh ni poznal.

Iz bogatega Kračmanovega pesemskega gradiva naj tu omenimo le najbolj poznani. To sta pesmi »O revoluciji 1848« in pa »Šmarski šomošter«. Zadnja je tragična avtobiografska pesem, žalostinka ob sinovi smrti, ki je z vsebino in spevnostjo presešla lokalno okolje in se je v več variantah razširila po vsej Sloveniji. Pesem je Kračman prvič zapel leta 1831 kot ofertorij pri rekvijemu za pokojnega sina [Budkovič 1969: 106], čeprav je bila pesem necerkvena in osebno-izpovedna. Za njim so jo še dolgo, prav tako še v cerkvi, prepevali njegovi sofarani. Sploh je Kračman v cerkvi prepeval precej svojih pesmi, bodisi da je s svojimi ad hoc zloženimi pesmimi ljudem razlagal župnikovo pridigo ali pa je farane kar s pesmijo prosil za darove, jih opominjal na desetino ali pa jih je vabil k različnim praznovanjem, na katerih je bil spet sam glavno gibalo in pevec in ustvarjalec.

Najmočnejše in čiste literarne ambicije je gotovo imel na Primorskem rojeni učitelj Pavel Knobl, ki je leta 1801 izdal tudi samostojno zbirko *Pesmi*, v katerih so deloma kompilacije, prevodi ali dodelava poznanih nemških pesmi. Svoje lastne, najpogosteje šaljive in kosmate, pa je pesnil v Vodnikovem slogu, nekatere med njimi so tudi ponarodele.

Po prvih in nenatančnih ocenah lahko sklepamo, da so že naštetih pesniki oz. verzifikatorji prispevali v ljudski pesemski spored vsaj 50 svojih pesmi, največ Kračman.

Prva tiskana posvetna pesmarica je omenjena Ahacljeva *Pesme po Koroškim inu Štajerskim znane* iz leta 1833. Kljub uničujoči kranjski kritiki (Čop, Prešeren) je bila pesmarica

izjemno odmevna, tako da je leta 1838 izšel še dopolnjen ponatis in še tretji leta 1852, ta že v gajici. Pesmarico so uporabljali v šolah. Ker so se pesmi tako priljubile, so bile že Ahaclju kot ponarodele in ob to ljudskost se je obregnil Čop. Pesmi in melodije so bile take, da so res postale tudi ljudske, in jih je v svojih dodatkih popularnih pesmi objavil tudi Štrekelj. Dejansko so pesmi vseh avtorjev iz Ahacljeve pesmarice ponarodele že v 19. stoletju (Andreaš, Urek, Strašek. Vodovnik, Slomšek, Orožen, Vodušek, Krumpak. Globočnik, Hašnik in Sevšek). Gre torej za avtorje, katerih velik del pesmi je v ustnem izročilu dočakal naš čas in so prek poznejših pesmaric in ustnega izročila prestopile tudi lokalne meje (»En hribček bom kupil«, »Glejte že sonce zahaja«, »Na svetu lepše rožce ni«, »Vino in voda« in še vrsta drugih). Slomšek in Ahacel pač nista imela namena izdajati visoke poezije, pač pa pesmi, ki bi, po mnenju Franceta Kidriča, lahko praktično služile pri pouku slovenščine v celovškem bogoslovju in pri pevskem pouku [Kidrič 1925: 3–4]. Obenem naj bi bila Ahacljeva pesmarica še protiutež ljudskim kvantarskim pesmim in tudi preveč erotični poeziji *Kranjske čbelice*. Pesmarica je prinašala le »pristrčne« pesmi, namenjene petju. In so se. Prav zaradi pesniške »preprostosti in pristrčnosti« je z melodijami vred dosegla najširši krog uporabnikov več generacij. V ozadju vseh koroških pesniških prizadevanj pa je bil Anton M. Slomšek.

Slomšek je bil v lavantinski škofiji dve leti (1844–1846) tudi šolski nadzornik; tudi po njegovi zaslugi je takrat na področju škofije delovalo 110 rednih in 86 nedeljskih in nadaljevalnih šol [Grafenauer in Gspan 1967: 375], za katere si je Slomšek prizadeval, da bi dobile slovenske učbenike. Togost, strogost in mehaničnost pouka je skušal Slomšek nadomestiti s sproščenostjo. To pa naj bi po njegovem prepričanju dosegli s petjem, za kar bi bile potrebne pesmarice, ki bi vzgajale, učile lepega petja, budile nacionalna čustva. Te pesmi so zbirali učitelji, Slomšek pa jih je prirejal. Tako so slovenske pesmarice z notami vsaj na Štajerskem in Koroškem postale redne učne knjige oz. učiteljski pripomoček. Ena takih pesmaric je bila *Šola vesela lepega petja za pridno šolsko mladino* [1853]. Obsegala je 50 pesmi, od tega 20 Slomškovih, 15 pa je nepodpisanih. Zadnje so verjetno tudi Slomškove ali pa so vsaj njegove priredbe nekaterih ljudskih in avtorskih pesmi. Tri pesmi sta prispevala še Hašnik in Virk, po eno pa Krumpak, Praprotnik, Cegner in Stanič. Vsi ti avtorji se še pozneje kot stalnice pojavljajo v različnih pesmaricah, antologijah in učbenikih. Da so se udomačili tudi med ljudmi, potrjujejo Štrekcljeve navedbe. Od Slomškovih *Drobtinic* prek *Šole vesele* in drugih pesmaric do srede 20. stoletja se od Slomškovih pesmi najpogosteje pojavljajo »Mlado jagnje«, »Ajajoj, ljubček moj«, »Preljubo veselje«, »Preljubi sv. Urban«, »En hribček« in še cela vrsta drugih. Zanimivo pa je, da so nekateri avtorji šolskih pesmaric v naslednjih desetletjih po Slomšku nekatere ljudske pripisali Slomšku in tudi nasprotno – nekatere pesmi drugih avtorjev so bile pripisane njemu. Sploh se je rado dogajalo, da nekateri avtorji, uredniki ali prirejevalci pesmaric sploh niso več vedeli za avtorje in so množici avtorskih, a popularnih pesmi pripisali kar ljudski izvir. To spet dokazuje, kako spontan in tudi množičen je bil prehod nekaterih umetnih pesmi med ljudske.

Ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja so izhajale tudi nešolske pesmarice, največkrat tudi brez melodij. Izdajali so jih ljudje različnih poklicev in usmeritev. Z njimi

so hoteli zbuditi domovinska čustva, hkrati pa so v njih, poleg že priznanih pesnikov, objavili še svoje pesmi. Eno takih je leta 1872 izdal odvetnik Radoslav (Jakob) Razlag (1826–1880). Zdi se da je bila njegova *Pesmarica* [Razlag 1872] precej priljubljena, saj gre že za ponatisnjeno razširjeno izdajo, ki je izšla v nakladi 5000 izvodov. Namen Razlagove pesmarice, v kateri v izvornih jezikih objavlja še hrvaške, srbske, poljske češke idr. pesmi, je bil utrjevati vseslovansko zavest in povezanost, hkrati pa je, kakor je sam zapisal v uvodu, želel s pesmarico mladim blažiti srčne nagone. Poleg Vodnika, Koseskega, Cegnarja in drugih je Razlag objavil še popularno Virkovo pesem »Venček na glavi se«, Potočnikovo »Pridi Gorenjc«, Kurnikovo »Sezidal sem si vinski hram« idr.

Konec 19. stoletja so bile najpopularnejše in najlepše sprejete pesmarice skladatelja in glasbenega pedagoga Antona Nedveda (1829–1896): *Pesmi za mladost*, *Vaje v petji* in *Slavček* [Nedved 1866, 1883, 1896]. Slednja je v desetih letih doživela štiri ponatise. Nekaterim pesmim iz šolskih beril je dodal svoje melodije ali pa jih je priredil. Poleg železnega oz. Slomškovega repertoarja je objavil še pesmi V. Orožna (»Sneg za to leto«, »Mrzel veter tebe žene«, »Kje so moje rožice«), M. Vilharja (»Po jezeru«, »Sonček čez hribček gre«, »Lipa zelenela je«), J. Virka (»Eno rožco ljubim«, »Budijo v svetli zarji«), A. Namreta (»Sem deklica mlada vesela«), J. Pintarja (»Ko pomlad cvetoča pride«), J. Streija (»Popotnik pridem čez goro«), J. Razlaga (»Mati ziblje, lepo poje«), S. Gregorčiča (»Pod trto bivam zdaj«) in K. Huberja (»Otok bleški«). Kakor v vseh pesmaricah, so tudi v Nedvedovi ljudske pesmi, ki tu niso posebej obravnavane.

Štajerski učitelj Gabrijel Majcen (1858–1940) se je v slovenski kulturni spomin zapisal predvsem kot zapisovalec ljudskih pesmi za OSNP, izdal pa je tudi šolski pesmarici z naslovom *Šolske pesmi* [Majcen 1888, 1901]. V obeh zbirkah prevladujejo šolske – didaktične pesmi in nekaj Majcnovih priredb ljudskih pesmi. Gregorčičevi pesmi »Veseli pastir« je pridal svojo melodijo. Prav tako je Majcnova melodija za pesem F. Končana »O moj preljubi, dragi dom«. Seveda nobena šolska pesmarica tistega časa ni prezrla Slomška (»Mlado jagnje« z Nedvedovo melodijo, »Kdo te tiček mali«, »Najboljše sladko vince«, »Preljubo veselje«, »Hitro, hitro ljuba mati« in »Le predi, dekle predi«). Virkovi sta »Eno rožco ljubim« in »Budijo v svetli zarji«, J. Cimperman pa je uvrščen s pesmijo »Zeleni gozd je lovčev raj«.

V *Slovenski pesmarici* Jakoba Aljaža iz leta 1896 so že poznana avtorska imena: B. Potočnik (»Ko dan se zaznava«), A. M. Slomšek (»Preljubo veselje«), V. Orožen (»Kje so moje rožice«), M. Vilhar (»Lipa zelenela je«) in J. Virk (»Venček na glavi se«).

ZAČETEK 20. STOLETJA: PESMARICE IN ŠTREKELJ

Za analizo prehajanja avtorskih pesmi med ljudske je nadvse pomemben vir tudi Štrekljeva zbirka *Slovenske narodne pesmi* 1–4 [1895–1923], zlasti tretja in četrta knjiga, v katerih je Štrekelj posamičnim tematskim sklopom pesmi dodal še abecedno urejene dodatke. V njih so pesmi, ki jih je Štrekelj izločil kot neljudske, čeprav so jih ljudje prepevali že v

njegovem času. Štrekljevo načelo ločevanja med *pravimi* in *nepravimi* ljudskimi pesmimi je bilo preprosto, a trdno. Najprej je izločil in objavil v dodatkih avtorske pesmi, potem pa še tiste, ki po *duhu in obliki* zanj niso bile ljudske oz. so v njih prevladovali elementi umetnega pesništva, oz. poetika, ki je presejala poznano poetiko ljudskega pesništva. Štrekelj je nenehno opozarjal, da so neljudske, avtorske pesmi *sicer mnogo pojejo in prepisujejo, a niso prave narodne* [Štrekelj 1908–1923: 744]. Da pa jih je kljub temu uvrstil vsaj v dodatke, je prispevalo spoznanje, da pesmi vendar živijo takšno življenje kot ljudske pesmi in da nastajajo celo variante. Hkrati pa je hotel Štrekelj bodočim raziskovalcem pokazati, *katera roba narodu najbolj ugaja in se rajša prepisuje* [Štrekelj 1904–1907: 819]. Ob nabožnih ljudskih pesmih je še zapisal, da so *mnoge prevzete naravnost iz cerkvenih pesmaric in nekatere preložene celo iz tujih jezikov* [Štrekelj 1904–1907: 819]. Hkrati pa je ob nekaterih priljubljenih avtorskih pesmih že sam podvomil o pravilnosti svoje odločitve in o tako korenitem ločevanju na *prave* in *neprave* ljudske pesmi, ker sta ga gradivo in življenje pesmi opozarjala, da se preskoka umetnih pesmi med ljudske vendarle ne more natančno določiti ob sočasnem, novem pesemskem gradivu, ki je šele stopilo na pot ponarodelosti. V tem procesu bodo pač nekatere pesmi postale ljudske, druge ne. Zato je sprotno določanje pravih in nepravih ljudskih pesmi neuspešno, nekoliko preroško in zato neznanstveno. *Duh in oblika* ljudske pesmi sta v vseh časih spreminjajoči se merili, saj se spreminjajo tako pevci sami, njihov okus, nanje vplivajo sočasne družbene, kulturne, šolske in civilizacijske okoliščine [Terseglav 1984, 2001].

V Štrekljevih »Dodatkih« so avtorji in njihove pesmi, poznane iz pesmaric, ki so do začetka 20. stoletja že prehodile pot ponarodelosti in so postale ljudske. Takšne so zagotovo Slomškove; Slomšek je skoraj z vsemi svojimi pesmimi tudi v Štrekljevih »Dodatkih«. Ob njem pa se pojavljajo še Orožen, Vilhar, Virk, Lipold, Dajnko, Krumpak, Vodovnik, Knobl, Kurnik, Stanič idr.; torej vsi tisti, omenjeni v zvezi s pesmaricami 19. stoletja.

Med pivskimi pesmimi iz Štrekljevega dodatka so še danes žive vsaj tele: »Jaz in poliček se rada imava« (Krumpak), »Jaz sem gorman imenvan« (Vodovnik), »Kaj hočem revež jaz začeti« (Knobl), »Pijmo ga, pijmo« (Vilhar), »Sezidal sem si vinski hram« (Kurnik), »Slovinc to vsaki rad ima to žlahtno vinsko kaplico« (Orožen), »Po gorci Jezus hodil« (Virk), »Vino in voda« (Ahacel) idr. Za nekatere takrat tudi Štrekelj ni poznal avtorstva, ki je danes poznano, ker so se pesmi pele že kot ljudske: »Bratci veseli vsi«, »En starček je živel«, »Ko bi sodov ne blo«.

Posebno, tudi količinsko bogato gradivo, so nabožne pesmi. Te so imele več možnosti ohranjanja, saj so jih ljudje nedeljo za nedeljo poslušali v cerkvah, pesmi so imele tudi melodijo in priljubljene so si ljudje tudi prepisovali iz pesmaric. Štrekelj je objavil kar 1036 nabožnih in še 77 moralčnih pesmi, ki so bile priljubljene, a so obveljale za neprave ljudske pesmi. Kljub temu da nekatere nabožne pesmi danes niso več žive, pa je število vendarle impresivno, kar je tudi razumljivo. Vendar jih številne pojejo še danes, in prav tako kakor v Štrekljevem času, so tudi danes najbolj priljubljene Marijine, božične, velikonočne in postne.

Že konec 19. stoletja je bila popularna božična pesem »Glej zvezdice božje« skladatelja Leopolda Belarja. Skladatelj in pesnik, ki je v 19. stoletju veliko prispeval v ljudski nabožni repertoar, je bil Škofjeločan Luka Dolinar (1794–1863). Izdal je pet zvezkov nabožnih pesmi z melodijami, za katere je Stanko Premrl zapisal, da *so med ljudstvom jako priljubljene in se še danes pojejo kot narodne* [Premrl 1925: 142]. Naj omenimo le nekatere: »Kaj se vam zdi pastirčeki«, »Zori noč vesela«, »Je zopet novo leto«, »Jezus je vstal od smrti«, »Vzdigni se jezik moj«, »Hvali Sion rešenika«, »Češčena bodi, o kraljica«, »K teb Marija ljubezniva«, »Za Bogom častimo Marijo najprej«, »O pomisli grešnik bogi«, »Danes gledamo kristjani« idr. Pomembni za njihovo ponarodelost, kar velja tudi za druge pesmi, so nezapleteni napevi, ki pa so *lepi, v slovenskem duhu zloženi* [Premrl 1925: 143].

Še več je ponarodelo Potočnikovih pesmi. Blaž Potočnik (1799–1872) ni ustvarjal le nabožnih, temveč tudi posvetne pesmi. Sploh je kot posvetni pesnik imel velike ambicije in je bil sodelavec *Kranjske Čbelice*. Matija Čop je sicer Potočnikove pesmi diplomatsko pohvalil, češ, da so *prav prikladne za petje* [Koblar 1949: 459], in jih prištel med najodličnejše v 1. zvezku *Čbelice* (»Savici«, »Žanjice«, »Dolenjska«, »Slaba vinska letina«). Ker pa je bil v črkarskem sporu na Metelkovi strani in ga je zaradi tega oplazil tudi Prešernov epigram (»Najprej pevcu potlej homeopatu«), je Potočnik zapustil *Čbelico*, pozneje pa je objavljajl v *Novicah* (»Mlatiči«, »Češka predica Slovenski«, »Gorniški up«, »Zvestega Slovenca pesem«, »Hči na grobu matere«, »Planinar«, »Sveti Martin«, »Žalostni glas zvonov«). Nabožnim pesmim, med katerimi so bile najbolj priljubljene Marijine, je Potočnik vtisnil splošno sprejemljivo tipiko in zato so pesmi z njegovimi ali Travnovimi in Riharjevimi melodijami hitro ponarodele in so skupaj s posvetnimi še danes sestavni del repertoarjev ljudskih pevcev. Kot nabožnega pesnika in skladatelja ga je visoko cenil tudi Janez Trdina, ki je v *Pretresu slovenskih pesnikov* zapisal, da je Potočnik edini mojster med cerkvenimi pesniki [Koblar 1949: 459]. Nekaj Potočnikovih nabožnih pesmi: »Vi oblaki ga rosite«, »Na polnoči grede«, »Poglejte, čudo se godi«, »Štirideset dan poroda«, »Daj mi, Jezus, da žalujem«, »Praznik svet se dans obhaja«, »Jezik moj skrivnost častito«, »Pridi molit o kristjan«, »Vsi ponižno poklekajmo«, »Čaščena mati in kraljica«, »Dajte hribi in doline«, »Ko zarja zjutraj se razgrinja«, »Marija o sladko ime«, »Najbolj blaga, mila draga«, »O Marija, bod češčena«, »Veš, o Marija«, »Žalostna je mati stala«, »Angel božji, ki me vodiš«, »Pustite me nevesto«, »O, Jezus, duša moja«, »Vse, o Bog, karkol imamo«.

V zakladnico ljudskih nabožnih pesmi pa so prispevali še: Slomšek (»Povzdigni se srce«, »Kraljevo znamenje«, »Veseli se zemlja, nebo«, »Kam se vzdigajo«, »Kar leze inu gre«), Levičnik (»Rajske strune«, »Bratci, roke povzdignimo«), Praprotnik (»Zveličar preljubi«, »Z enim glasom zdaj zavpijmo«, »Ko v jasnem pasu primiglja«, »O, jaslice ljube«, »Ko zarja zjutraj se razgrinja«, »O, devica, pomočnica«), Virk (»Sivi starček slovo jemlje«, »Odkar svet stoji«, »Marija, o ljubljena mat«, »Spet kliče nas venčani maj«, »K tebi Marija«), Orožen (»Meni se zdi«, »Repež (»Oh, kaj čem jaz striti«, »Kadar ta svet premišljujem«), Stanič (»Na kolene padimo, vsi verni kristjani«, »Le bodimo veseli«), Hicinger (»O, Jezus, ves moj blagor ti«, »O, devica, zvezd kraljica«, »Zakličem Marijo«), Redeskini (»Marija pomagaj«,

»Rad bi hotel častiti«, »Žalostno ljubiti je«, »O, dete cartano«, »Pastirci al slišite«, »Pridite stvari«, Volčič (»O, Marija, moja mati«), Jeran (»O, Marija, naša ljuba mati«, »Marija v tebe upam«), Hašnik (»Zapoj Bogu se čast in hvala«) in Volkmer (»Pozdravljajmo kristjani«). Omeniti pa je treba še nekaj pesmi, ki se še danes pojejo, a jim Štrekelj ni napisal avtorstva: »Marija, kam potuješ«, »Marija bod češčena«, »Pokonci narodi«, »Prišla je lepa sveta noč«, »Čujte pastirci«, »Zvonovi milo so zapeli«, »Poglejte, duše, grob odprt«, »Mi se nizko priklonimo«, »Svet Juri lep mladenič« (jurjevska), »Dobro jutro vam Bog daj« (florijanovska).

V tretji in četrti knjigi *Slovenskih narodnih pesmi* je Štrekelj evidentiral 40 pesnikov in stihotvorcev, katerih *pesmi se sicer mnogo pojejo in prepisujejo, a niso prave narodne* [Štrekelj 1908–1923: 744], danes pa jih lahko brez pomislekov uvrstimo med ljudske pesmi. V primerjavi z začetkom 20. stoletja sta danes drugačni le žanrska in vsebinska hierarhija pesmi: danes ob ljubezenskih prevladujejo še šaljive in pivske pesmi. In pa seveda še novejši avtorji, ob vseh tistih, ki jih je poznal že Štrekelj.

PESMARICE 20. STOLETJA

Na začetku 20. stoletja, ko je Matica Slovenska izdajala zvezke znanstvene zbirke *Slovenske narodne pesmi*, je Glasbena matica ubrala drugo pot in začela zbirati in izdajati ljudske pesmi z napevi, hkrati z njimi pa je objavljala še ponarodele pesmi. V uvodu k *Slovenskim narodnim pesmim* je Bajuk zapisal, da je

ljudstvo v novejšem času nekaj umetnih besedil za svoje sprejelo in jim svoje priproste, narodne napeve dalo. Gregorčič, Prešeren, Stritar, Jenko, Slomšek so z nekaterimi pesmicami prodrli tudi že v priprosto ljudstvo, zato smo vsprejeli tudi nekaj teh pesmic, ker so postale narodno blago. [Bajuk 1904: 3]

Nekaj pesmi znanih pesnikov je celo objavljenih brez navedbe avtorstva (npr. »Soča voda je šumela«), ker so bile sprejete že kot ljudske.

Tudi Anton Kosi (1864–1945) je v *Šopku šolskih pesmi* iz leta 1906 sledil šolskim berilom in poleg ljudskih objavil še nekaj popularnih avtorskih pesmi: Ungerjevo »Tiho, tiho, Tonček mali«, Slomškove »Za deco kaplje slajše«, »Svetlo sonce se je skrilo«, »En hribček bom kupil«, »Kak lepo se solnce ozira«, »Kdo te tiček mali« in Slomšek-Funtkovo »Lepo belo jagnje«, Gregorčičevo »Zakrivljeno palico«, Ciperletovo »Znal bi rad«, Cimpermanovo »Zeleni gozd je lovčev raj«, Pernetovo »Zapoj, zapoj, o ptiček moj«, Končanovo »O, moj preljubi, dragi dom«, Stritarjevo »Kaj deček gledaš me debelo«, »Mi smo vojaki, korenjaki«, »Kako je hiša strašno prazna«, Jenkovo »Dete revno, dete malo«, Levstikovo »Stoje na holmu hiše tri«, Župančičevo »Mak, mak«, Jerajevo »Kje sončece moje«, Potočnikovo »Ko dan se zaznava«, Vilharjevo »Lipa zelenela je« [Kosi 1906]. Za razloček od starejših pesmaric se v tej pojavljajo nekoliko druga skladateljska imena (Adamič, Serajnik, Sattner),

ki pa s svojimi umetniškimi melodijami niso veliko prispevali k še večji popularizaciji navedenih pesmi, saj so jih ljudje takrat in pozneje raje prepevali z njim bližjimi, starejšimi melodijami.

Med ljudskimi pesmimi v pesmarici *Idrijskih ljudskih pesmi* [Prelovec 1907] je Zorko Prelovec kot idrijske ljudske objavil med drugim še »Ko ptičica na tuje gre«, »Ko ptičica sem pevala«, »Po gozdu lovec s puško hodi«, kar dokazuje, da so živele že kot krajevne variante popularnih avtorskih pesmi.

V drugem zvezku *Slovenskih narodnih pesmi* je Marko Bajuk [1907] med ljudskimi objavil naslednje: »Slavec milo je naglašal«, »Dve let in pol«, »Imenitna je zemlja«, »Po gozdu lovec s puško hodi« in Slomškovo »En hribček«. V pesmarici iz leta 1912 pa med ljudskimi najdemo Strelovo »Popotnik pridem čez goro«, Razlagovo »Mati ziblje, lepo poje« in ponarodelo »Sirota sam okrog blodim« [Bajuk 1912].

Od 1910 so na Dunaju izšli štirje zvezki *Pesmarice* štajerskega glasbenega učitelja in pevovodje Hinka Druzoviča, v katerih je objavil tudi avtorske, ponarodele pesmi: Župančičevo »Zima, zima bela«, Končanovo »O, moj preljubi, dragi dom« (na prirejeno Mozartovo melodijo), Praprotnikovo »V dolinci prijetni«, Strelovo »Popotnik pridem čez goro«, Sardenkovo »Klipe, klope«, Slomškove »Prelepo zvonovi pojejo«, »Preljubo veselje«, »Lahko noč«, »Kak lepo se sonce ozira«, Orožnovo »Kje so moje rožice«, Gregorčičevo »Zakrivljeno palico«, Maškovo »Otok bleški«, Vasiljevo »Prišel je cigancček«, Černejevo »Pasi se mi kravica«, Stupčevo »Zajček, al se ne bojiš« in »Vrabček mlad lenuh« Vide Jerajeva [Druzovič 1910, 1911, 1925].

Že pred prvo svetovno vojno so se v pesmaricah in berilih začele pojavljati pesmi Vide Jerajeva (1875–1932), ki so jih nato ponatiskovali, zlasti v berilih, vse do srede 20. stoletja. Jerajeva je s Slomškom in še nekaterimi sodila v železni repertoar šolskih beril. Leta 1921 je izšla njena zbirka pesmi za otroke *Iz Ljubljane čez poljane* [Jeraj 1921], pesmi so sicer nastale že prej in je nekatere tudi sama kot učiteljica prepevala svojim učencem. Nekaj jih je sama uglasbila. Vse generacije učencev do druge polovice 20. stoletja so pele njene pesmi »Hitro po rešilni voz«, »Vrabček, mlad lenuh«, »Kralj Matjaž junak slovenski«. V pesmaricah na začetku stoletja pa niso bile objavljene le njene otroške, temveč tudi domoljubne in lirično razpoloženske pesmi, na katere je vplivala slovenska moderna, zlasti Murn. Leta 1908 je izšla njena pesniška zbirka *Pesmi* [Jeraj 1908]. Literarni zgodovinar Franček Bohanec [1990] je za Jerajeva zapisal, da je bila epigonka slovenske moderne, Marja Boršnik [1935] pa je opozorila, da so njene pesmi blizu splošnemu čutenju ljudi in so vsebinsko in slogovno jasne, v njih prevladujejo ljubezen, narava, hrepenenje in podeželsko okolje. Boršnikova je z analizo njenih pesmi tudi pokazala, zakaj jih je toliko tudi ponarodelo. To so »Vasovalci«, »Kosec«, »Selska«, »Trudno izza črne gore«, »Molitev«, »Polna luna«. Gotovo največkrat objavljena, najbolj peta in poznana je pesem »Doma« (»Navzgor se širi rožmarin«). Njeni verzi se približujejo zakonitostim folklorne poetike, zato so bile pesmi tudi spevne, z melodijo pa so se hitreje širile. Nekaj melodij jim je dala avtorica sama, nekaterim njen mož Karlo Jeraj, nekaj pa še drugi slovenski skladatelji, med njimi Druzovič.

Politične, družbene in državne spremembe po 1. svetovni vojni deloma odsevajo tudi pri pesmaricah. Nekaj pred vojno in tudi takoj po njej (koroški plebiscit) so nekateri sestavljalci pesmaric, npr. Dev [1912], posvetili izredno pozornost koroškim ljudskim pesmim. Ob koncu 19. stoletja je bila med slovenskimi intelektualci močno živa vseslovanska ideja vzajemnosti in takrat je bila slovenska ljudska pesem zanimiva tudi kot bogat prispevek slovanski kulturi. Zdi se, da so ljudske pesmi in domoljubne pesmi nekaterih znanih slovenskih pesnikov postale po 1. svetovni vojni nekakšen odgovor vse močnejšemu jugoslovanskemu unitarizmu. Ta je tudi zadušil prejšnje vseslovansko navdušenje med Slovenci. V pesmaricah in berilih so začeli objavljati še hrvaške in srbske ljudske in umetne pesmi. A zdi se, da so se sestavljavci zato še bolj zatekali k slovenski ljudski pesmi. Vendar so tudi med njimi avtorske, nekatere tudi že ponarodele. Tako v pesmaricah za ljudske in srednje šole večkrat preberemo Vilharjevo »Po jezeru«.

Pri Slovencih pod fašistično Italijo so vsaj pesmarice prinašale uravnoteženo količino ljudskih in umetnih pesmi, ki so se tudi ilegalno pele in se širile. Za razloček od Slovencev v matični domovini so primorski Slovenci v Italiji ohranjali svojo nacionalno identiteto bolj z umetnimi kakor pa ljudskimi pesmimi ali pa z zborovskimi priredbami ljudskih in ponarodelih. Srečko Kumar je v *Otroških pesmih* [Kumar 1924] objavil ljudske, poleg teh pa še pesmi poznanih slovenskih pesnikov in skladateljev: »Delajmo, delajmo zlata kolesa« (Sardenko-Adamič), »Pozdravljena trobentica« (Perne-Kogoj), »Zima, zima bela« (Župančič-Lajovic), »Matija, Mataja« (Lavrečič-Šonc), »Kralj Matjaž« (Jerajeva-Šonc).

Leta 1925 je izšla v Ljubljani že tretja predelana in dopolnjena Druzovičeva pesmarica [Druzovič 1925], vendar so pesmi večinoma iste kot v prvih izdajah, le da so nekatere dobile nove melodije.

Nageljčki, pesmarica Cirila Preglja v dveh delih je leta 1928 prinesla poleg slovenskih, hrvaških in srbskih ljudskih in umetnih pesmi še avtorje, ki jih prav tako poznamo iz prejšnjih pesmaric in beril: Slomška (»Lepo belo jagnje«, »Hitro, hitro, ljuba mati«, »Najboljše sladko vince«), Jerajevo (»Kralj Matjaž«), Končana (»O, moj preljubi dragi dom«), Pernetna (»Poslušam kovača«), Levstika (»Stoji učilna zidana«, »Mi smo davi muho klali«), Sardenka (»Klipe, klope«), Orožna (»Mrzel veter«), Vilharja (»Po jezeru«) in še pesmi, ki jih je Pregelj imel za ljudske – »Zima, zima bela«, »Sneg za to leto«, »Zajček al se ne bojiš, kdo te tiček mali«, »Sinička se je vsedla!« [Pregelj 1928].

Leta 1932 in 1935 sta bili objavljeni izdaji Kramolčeva *Pesmarice*, ki ima v repertoarju umetnih in ponarodelih pesmi bolj ali manj iste, že večkrat omenjene avtorje, le da je Kramolc več pozornosti namenil ljudskim, tudi hrvaškim in srbskim pesmim. Pri ponarodelih pa so nekoliko nova imena skladateljev, saj je pesmarica namenjena tudi srednješolcem in štiriglasnemu petju (Adamič, Juvanec, Nedved idr., med pesniki pa so zastopani Župančič, Funtek, Orožen) [Kramolc 1932, 1935].

Pesmarica za mladino Janka Grudnika [1938] je vredna omembe zaradi prevladujočih hrvaških in srbskih ljudskih in umetnih pesmi.

Leto pred 2. svetovno vojno so izšli Pregljevi *Mladinski zbori*, v katerih sicer pre-

vladujejo slovenske ljudske pesmi z znanimi napevi, ki pa so zelo prirejani, ali pa so na novo skomponirane. Nove melodije so prispevali skladatelji Osterc, Pahor, Pirnik in Mirk. Moderna glasbena ustvarjalnost, celo atonalnost (Osterc), naj bi povezovala dva slovenska identifikacijska simbola, ljudsko in visoko kulturo, zgodovinsko in kulturno sporočilnost preteklosti z novo glasbeno ustvarjalnostjo. Prav ta simbioza ljudskega, ki potrebuje novo, umetniško obdelavo, z umetno glasbo, v predvojnih pesmaricah močno spominja na željo Matije Murka, ko je zapisal, da bi morala slovenska ljudska pesem stopiti na koncertni oder, in to v novi, umetniški preobleki, pri čemer naj bo ljudska pesem umetniku le izhodišče za novo stvaritev [Murko 1962 (1929): 226].

V Kramolčevi pesmarici *Pesem mladine*, ki je izšla med vojno, je poleg svečanih in prazničnih pesmi rajalk in koračnic še osem ljudskih in dve ponarodeli pesmi, in sicer Virkova »Zadovoljnost« in Vilharjeva »Po jezeru« [Kramolc 1944].

Pred medvojnim kulturnim molkom se je leta 1941 oglasila ljudska pesem na slavnostnem koncertu Maroltovega Akademskega zbora v unionski dvorani. Šlo je za izredno premišljeno programsko zasnovo priredb, večinoma ljudskih pesmi, ki jih je občinstvo sprejelo kot simbol moči in volje proti potujčevanju. Prav tako pa se je nov čas po vojni začel z ljudsko pesmijo takratnega Študentskega zbora ljubljanske univerze, ki ga je vodil Radovan Gobec. Ohranjeni, a nedatirani koncertni list kaže, da je bilo na sporedu 22 pesmi, od teh le ena umetna (»Puntarska pesem«). Ljudske pesmi so doživele stilno izvedbo, doživele so torej glasbeno priredbo, ali pa so nekatera besedila dobila nove melodije slovenskih skladateljev Radovana Gobca, Emila Adamiča, Matije Tomca, Antona Lajovića, Rada Simonitija, Franceta Marolta, Mateja Hubada in Ljudevita Zepiča. V koncertnem listu je Gobec na neki način želel upravičiti koncert samih ljudskih pesmi s kulturno, nacionalno in domovinsko noto, ki je bila najbrž potrebna za novo družbo in novo idejno orientiranost političnih veljakov. Domovinska, protipotujčevalna in zgodovinska vloga ljudske pesmi se zdijo jasne, nova je ideološka komponenta, saj Gobec pravi, da je koncert

namenjen spoznanju naše ljudske pesmi in s tem pomoči pri gospodarski povzdigi... Ob spoznanju našega domačega kulturnega blaga nas navdaja ponos, kakršnega doživljamo ob izvršitvi kakršnekoli gospodarske akcije z lastnimi močmi. Obe delovni zvrsti se med seboj podpirata in ustvarjata zavest gospodarja na lastni zemlji.
[Slovenska ljudska pesem b. n. 1.]

Prva čianka iz 50. let prejšnjega stoletja [Gerlanc 1952] je prinesla poleg partizanskih še tiste otroške pesmi, katerih avtorji so se pojavljali že v predvojnih berilih in pesmaricah (Slomšek, Levstik, Jerajeva, Župančič, z rahlo količinsko prevlado pesmi Vide Jerajeve).

V berilu za prvi razred niso navedeni avtorji, pesmi pa so učiteljice z melodijami vred učile učence pri pevskem pouku. Kot pete pesmi so toliko lažje vstopile v repertoarje tedanjih šolskih generacij, s katerimi se kot raziskovalci danes srečujemo ob terenskih snemanjih.

Šolske pesmarice so bile v prvi vrsti namenjene učiteljem, zato je zanimivo videti, kakšne pesmi naj bi sredi 50. let poznali takratni učiteljiščniki. Namenjena jim je bila Kalanova pesmarica, v kateri prevladujejo ljudske pesmi (v prvih dveh zvezkih) v priredbi slovenskih skladateljev (Pahor, Mihelčič, Pirnik, Pregelj). Med ponarodelimi avtorskimi pesmimi pa sta njihovi avtorici pesnici Ljudmila Poljanec (»Kraguljčki veseli«) in Vida Jerajeva (»Kralj Matjaž«, »Suknjica črn baržun«). Prvič pa se pojavi ime otroškega pesnika in skladatelja Janeza Bitenca; njegove pesmi poznajo številne generacije otrok do danes [Kalan 1954].

Učiteljem je bila namenjena tudi *Pevska vadnica* [Groebming, Kramolc in Tomc 1956] s 46 pesmimi: ob jugoslovanski himni in »Pozdravu Titu« še 15 partizanskih (dve srbsko-hrvaški), 20 ljudskih (štiri hrvaške) in nekaj pionirskih in domoljubnih pesmi, med njimi Vilhar-Jenkova »Lipa zelenela je«, Potočnikova »Dolenjska«, Orožen-Adamičeva »Lastovki v slovo« in Prešernova »Zdravica«.

V istem času pa je bila na Tržaškem namenjena učencem vseh stopenj in njihovim učiteljem Grbčeva pesmarica [Grbec 1954], v kateri prevladujejo glasbene priredbe slovenskih ljudskih pesmi. Glede ponarodelih pesmi pa se ta pesmarica popolnoma loči od sočasnih na Slovenskem, saj je izbor bližji predvojnim slovenskim pesmaricam (»Janko in Metka«, »Pozdravljena trobentica«, »Delajmo, delajmo zlata kolesa«, »Sinička se je vsedla«, »Poslušam kovača«, »Prišla bo pomlad, venček na glavi se«, »Mati zakliče«, »Oj, hišica očetova«, »Ko dan se zaznava«, »Žabe svatbo so imele«, »Eno rožco ljubim«, »Sveta noč«, »Zabučale gore«, »Mi smo lovci«, »Vigred se povrne«).

SKLEPNE UGOTOVITVE

V obdobju dobrih 150 let so ljudski pevci po vsej Sloveniji sprejeli v svoje pevske repertoarje nekaj nad 250 pesmi 60 pesnikov in stihotvorcev (vsi niso naštet). Številke niso dokončne, saj so bile strogo upošteevane le pesmi, za katere lahko z vso gotovostjo trdimo, da so ljudske. Opazno število pesmi pa je še v t. i. procesu folklorizacije. Število bi bilo gotovo še nekoliko večje, če bi za čas, na katerega se je omejila raziskava, upoštevali še nekatere druge vire, različne nešolske pesmarice, koledarje ipd., vendar pa že nanizani podatki dovolj zgovorno pričajo, da vstop nekoč umetnih pesmi med ljudske nikakor ni kvantitativno obrozen pojav, ki bi ga lahko zanemarili, ali pa ga imeli zgolj za naključje, vsiljeno »šolskost« ali popularne pesmi brez duha in sloga ljudske pesmi. Gre pač za dejstvo, da so tudi »neprave« pesmi pomnožile repertoarje ljudskih pevcev. Ko neka pesem postane ljudska, živi in nastajajo različice, jih ne moremo več šteti k nepravim. Znanstvena folkloristika jih mora sprejeti in jih obravnavati enako dosledno kakor vse druge ljudske pesmi. Le tako bo lahko začela analizirati, vrednotiti in sintetizirati vse mogoče vplive na ljudsko pesništvo in hkrati analizirati vplive drugih in drugačnih poetik. Te se, sicer počasi, širijo tudi v folklorno okolje. In raziskati bo treba, kolikšne in kakšne so te novosti in posledično spremembe v folklorni poetiki

in zakaj je bil sprejem »tuje«, drugačne poetike sploh mogoč in kakšne vplive je folklorna poetika sploh zmožna sprejeti ali pa celo delati kompromise z logiko in tujostjo drugačnih poetik. Vprašanja so pomembna še posebej danes, ko se ponudba hitreje širi in je je tudi več, ko nastajajo nove zvrsti (narodno-zabavna glasba, popevke, turbofolk) in nove glasbene oblike, ki jih širijo pevci in ansambli. Pri komercializaciji popularne kulture danes mora biti folkloristika še posebej pozorna, ker gre ob vsej medijski agresivnosti in širini tudi za to, da nova komercialna in popularna kultura ne ustvarjata le novih in drugačnih vrednot, temveč se zaradi svoje komercialne narave želita približati čim večjemu krogu odjemalcev. Zato se hote ali nehote približujeta standardom tekstovno-glasbene poetike širokega folklornega okolja. Pri tem se začenja tudi spreminjati, zlasti njegova dozda navidez trdna poetika.

Ne gre za nov pojav, saj prav ta pregled kaže, da je bilo vedno tako, tudi v 19. stoletju, le da procesi morda niso bili tako hitri kakor danes. Ljudsko pesništvo 19. stoletja se je močno spogledovalo z avtorskimi poetikami, pri tem pa se morda razlikujejo še nekateri vzroki tega spogledovanja. Če je bilo nekdaj približevanje folklornemu okolju in njegovi poetiki potrebno in zaželeno zaradi vzgojnih, pedagoških, narodnostnih ali etičnih pobud, imajo danes prevzemi folklorne poetike izrazito komercialni značaj. Pa vendar ne vedno. Pri nekaterih narodno-zabavnih ansamblih in tudi pri nekaterih kantavtorjih je namreč opazno, da sploh ne poznajo kake druge poetike kakor le nekoliko modificirano folklorno in je zato tudi ne morejo in nočejo preseči. Gre torej za probleme, ki bi v prvi vrsti morali zanimati folkloriste in še posebno v tistem delu, ko odkrivajo in analizirajo vpliv folklorne na sočasno popularno in tudi visoko kulturo.

Pregled pesmaric je še pokazal, da 19. stoletje ni bilo le čas odkritja in uveljavitve, zbiranja in tudi idealiziranja ljudskega pesništva, temveč tudi čas, ko je ljudsko pesništvo sprejemalo močne in raznovrstne vplive in pobude (kar se je dogajalo tudi že prej) in se je ljudsko pesništvo takrat in tudi pozneje spreminjalo ali se vsaj oplajalo z novimi vsebinskimi, slogovnimi, metro-ritmičnimi in glasbenimi novostmi. Folklorna poetika je takšne novosti vselej sprejemala selektivno, a so kljub temu na neki način krušile (in to še traja) in prenavljale tradicionalni kanon in strukturo ljudskega pesništva. To se zdi od nekdaj enako in nespremenljivo in tako je ta proces videl tudi Štrekelj na začetku 20. stoletja.

Razprava ponovno potrjuje, da je ljudsko pesništvo živ pojav, ki ni vedno le v fazi svojega nastajanja, temveč je nenehno v svojem obnavljanju in tako stalno dobiva nove elemente in tudi posebnosti, kar morajo raziskave upoštevati, če želijo slediti živosti ljudskega pesništva. Vse spremembe in novosti v ljudskem pesništvu najbrž nujno zahtevajo še nove definicije oz. redefinicije o njem. V svojem času si Štrekelj dopolnila k definiciji ljudskega pesništva še ni usodil napisati, in to kljub gradivu, ki ga je v to sililo. Je pa s svojimi pomisleki dal razmišljati nam, še posebej, ker zanj sveže gradivo še ni končalo procesa folklorizacije in je bil zato njegov dvom še razumljiv. Danes (in že prej je bil) za določeno starejše gradivo ta proces dokončan in nam je jasen, zato bi bila dopolnitev definicije ljudskega pesništva že mogoča. To ne velja le za primere starejšega, danes ponarodelega gradiva, temveč bi se bilo treba zamisliti tudi ob tistih sodobnih pesmih, ki začenjajo isti

proces kot starejše in se je folklorno okolje z njimi poistovetilo in zato za ljudske pesmi sprejema tudi take, ki jim folkloristika po standardnih definicijah še ne priznava statusa ljudskih pesmi. Folklorno okolje deluje tako, da je nekatere, lahko povsem nove pesmi sprejelo, kakor da so že od nekdaj njihov del. Sodobna folkloristika je sicer že prerasla Štrekljev model in ima do ponarodelih pesmi enak odnos kot do ljudskih, vendarle v celoti še vedno ne prizna tako kvantitativno močnega prehoda umetnih in popularnih pesmi v ljudski repertoar. Zna se zgoditi, da bo sodobna slovenska folkloristika po nepotrebnem obstala pred istimi dilemami kot Štrekelj. Prav zaradi njega in njegovih izkušenj se to ne bi smelo zgoditi. Navsezadnje tudi ne zaradi namerno pozitivističnega pregleda in naštevavanja primerov v tej razpravi, ki hoče znova pokazati, da ljudska pesem ni (le) arheološko oz. kulturno-zgodovinsko dejstvo, temveč je živ organizem in kot takšna pojav vseh časov z vsemi časovnimi, strukturnimi in družbenimi vplivi in spremembami.

Glavni namen raziskave je v tem, da pokaže, kako so (čeprav selektivni viri) prinesli »neljudsko« gradivo v folkloro, in kaže, da je teh virov veliko in da se s časom, znanjem, mediji le še povečujejo. Pri pregledu starejšega gradiva je treba poudariti, da viri ne prinašajo le tistih, mogoče manj spretnih verzifikatorjev, ampak tudi eminentna imena slovenske visoke poezije. Skoraj vsak slovenski pesnik je vsaj z eno, največkrat pa z več pesmimi zapustil sled v ljudskem pesemskem repertoarju. Tega so množili, hkrati pa so ga skoz čas počasi in večkrat nehote začeli spreminjati in ga dopolnjevati, razgibavati in ga jezikovno-slogovno in še drugače spreminjati. Spreminjali so tudi okus poustvarjalcev in poslušalcev, čeprav so ti še vedno lahko trdno zasidrani v svojih tradicionalnih vzorcih in v svoji poetiki.

Poleg vsebinskih in oblikovnih prvin, ki so dokončno odločile, katere umetne pesmi bodo vstopile v folklorno okolje, so na to v veliki meri vplivale melodije, brez katerih se folklorna pesemska komunikacija sploh ne more začeti. Melodični vidik je v tej razpravi opuščen. Kljub temu pa je treba opozoriti na zanimivo dejstvo, da folklorno okolje težko ali pa sploh ne sprejme novih uglasbitev, čeprav že poznanih ljudskih ali ponarodelih pesmi. Naučena ali »originalna« melodija ostaja trdno zasidrana. Folklorno okolje ne sprejema niti melodij niti besedil, ki niso skladne s sočasnim okusom, predvsem pa z vgnuzdenimi jedri v folklorni poetiki. Neka nova, priljubljena melodija dobi prednost takrat, ko je blizu glasbeni poetiki ljudskih ustvarjalcev oz. poustvarjalcev. Nekatere melodične »tujke« pa poustvarjalci začnejo spreminjati in jih prilagajati, in to ne le svojemu okusu, temveč tudi zahtevam poslušalcev. V 19. stoletju, ko so bili poustvarjalci in pevci večinsko iz kmečkega okolja, so pesmi spreminjali pač ti, danes pa je krog širši in heterogenejši, zato so tudi spremembe večplastne.

Abecedno urejen seznam pesnikov 19. in 20. stoletja, ki so s svojimi pesmimi najmočnejše vpeti v ljudske pevske repertoarje:

Matija Ahacel (1799–1845), Jakob Aljaž (1845–1927) Miha Andreaš (1762–1821), Janez Bitenc (1925–2005), Josip Cimperman (1847–1823), Josip Ciperle (1856–1908), Ludovik Černež (1870–?), Peter Dajnko (1787–1873), Luka Dolinar (1794–1863), Matej Frelih (1828–1892), Anton Funtek (1862–1932), Felicijan Globočnik (1810–1873), Jakob

Gomilšek (1843–1906), Simon Gregorčič (1844–1906), Jožef Hašnik (1811–1883), Vida Jeraj (1875–1932), Luka Jeran (1818–1896), Fran Jeriša (1829–1855), Andrej Kančnik (1775–1845), Miha Kastelic (1796–1868), Pavel Knobl (1765–1830), Fran Končan (1855–1879), Anton Kosi (1864–1945), Matevž Kračman (1773–1853), Janez Krumpak (1804–1862), Vojteh Kurnik (1826–1886), Franc Leder-Lesičjak (1833–1908), Mihael Lendovšek (1844–1920), Jernej Levičnik (1808–1883), Jožef Lipold (1786–1855), Anton Namre (1812–1893), Valentin Orožen (1808–1875), Andrej Perne (1844–1914), Josip Pirkmayr (1810–1873), Ljudmila Poljanec (1874–1948), Blaž Potočnik (1799–1872), Andrej Praprotnik (1827–1895), Matevž Ravnikar-Poženčan (1802–1864), Jakob Radoslav Razlag (1826–1880), Maksimiljan Redeskini (1740–1814), Filip Jakob Repež (1706–1773), Silvin Sardenko (1878–1942), Anton Martin Slomšek (1800–1862), Valentin Stanič (1774–1847), Mihael Stojan (1804–1863), Jakob Strašek (1796–1830), Janez Strel (1790–1847), Maks Unger (1888–1962), Andrej Urek (1794–1855), Matija Valjavec (1831–1897), Miroslav Vilhar (1818–1871), Jožef Virk (1810–1880), Vinko Vodopivec (1878–1952), Jurij Vodovnik (1791–1858), Janez Volčič (1825–1887), Leopold Volkmer (1741–1816), Josip Vošnjak (1834–1911), Franc Vrbjak (1792–1859), Franc Zaveršnik (1807–1874), Jožef Žemlja (1805–1843).

VIRI IN LITERATURA

Adamič, Emil

1932 *Šest narodnih pesmi za moški zbor*. Ljubljana.

Ahacel, Matija

1833, 1838 *Pesme po Koroškim inu Štajerskim znane*. Celovec.

Aljaž, Jakob (ur.)

1896 *Slovenska pesmarica. 1. zvezek*. Celovec: Mohorjeva družba.

Bajuk, Marko

1904 *Slovenske narodne pesmi* [nabral in četverglasno postavil]. Ljubljana.

1907 *Slovenske narodne pesmi* [nabral in četverglasno postavil]. Ljubljana.

1912 *Zbirka slovenskih narodnih pesmi* [besede zapisal J. Debevec; harmoniziral in ur. M. B]. Ljubljana.

1927 *Slovenske narodne pesmi. 4. zvezek*. Ljubljana.

Bohanec, Franček

1990 Jeraj Vida. V: *Enciklopedija Slovenije. 4. zvezek*. Ljubljana: MK, 289.

Boršnik, Marja (ur.)

1935 Vida Jerajeva, *Izbrano delo*. Ljubljana.

Budkovič, Cvetko

1969 Učitelj, ljudski pesnik in skladatelj Matevž Kračman. V: *Zbornik občine Grosuplje*. Grosuplje, 101–110.

Dev, Oskar

1912 *Slovenske narodne pesmi s Koroškega* [nabral in četverglasno postavil za moški zbor]. Ljubljana.

Druzovič, Hinko

1910 *Zbirka pesmi za ljudsko šolo. Nižja stopnja* [sestavil]. Dunaj.

1911 *Zbirka pesmi. Višja stopnja*. Dunaj.

1925 *Pesmarica 1. Zbirka pesmi za nižjo stopnjo, osnovne šole, kakor tudi za otroške vrtce*. 3., pred. izd.. Ljubljana.

Gerlanc, Bogomil, Josip Ribičič in Rudolf Završnik

1952 *Prva čitanka* [risal in opremil Tone Kralj]. Ljubljana.

Groebming, Adolf, Luka Kramolc in Matija Tomc

1956 *Pevska vadnica*. [Ponatis.] Ljubljana: DZS.

Grafenauer, Ivan in Alfonz Gspan

1967 Slomšek Anton Martin. V: Gspan, Alfonz (ur.), *Slovenski biografski leksikon*. 10. zvezek. Ljubljana: SAZU, 237–379.

Grbec, Ivan

1954 *Pesmarica za osnovna, nižje srednje in strokovne šole*. 1. del. Trst.

Grudnik, Janko

1938 *Pesmari*.

Jeraj, Vida

1908 *Pesmi*. Ljubljana.

1921 *Iz Ljubljane čez poljane. Pesmi in slike za mlade ljudi*. Ljubljana.

Kalan, Pavle

1954 *Drobne pesmi. Učiteljiščnikom na pot*. 2. zvezek. Ljubljana.

Kidrič, France

1925–1932 (1925) Ahacel Matija. V: Cankar, Iz. in F. K. Lukman (ur.), *Slovenski biografski leksikon*. 1. knjiga [1. zvezek]. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 3–4.

Koblar, France

1933–1952 (1949) Potočnik Blaž. V: Kidrič, France in Franc Ksav. Lukman (ur.), *Slovenski biografski leksikon*. 2. knjiga [7. zvezek]. Ljubljana: SAZU, 458–460.

Kosi, Anton

1906 *Šopek šolskih pesmi. S posebnim ozirom na narodne in v narodnem duhu zložene napeve. Izdaja v štirih delih* [prireديل in na svetlo dal]. Središče na Štajerskem.

1907 *Vencček triglasnih narodnih pesmi za šolo in dom 1*. Ljubljana.

Kozina, Pavel

1923 *Zbirka četverglasnih narodnih pesmi v duru in pesmi v molu. Iz 2. dela Pevske šole za ljudske, meščanske in glasbene šole*. Ljubljana.

Kramolc, Luka

1932 *Pesmarica za nižje razrede srednjih in njim sorodnih šol* [sestavil]. Ljubljana.

- 1935 *Pesmarica*. 2. izd. Ljubljana.
 1944 *Pesem mladine. Narodne pesmi in koračnice za slovensko šolsko mladino* [prireديل]. Ljubljana.
- Kumar, Srečko (ur.)
 1924 *Otroške pesmi*. Trst.
- Majcen, Gabrijel
 1888 *Šolske pesmi*. Maribor.
 1901 *Šolske pesmi. Tretja stopnja*. Maribor
- Murko, Matija
 1962 (1929) Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami. V: Murko, Matija, *Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica, 221–228.
- Nedved, Anton
 1866 *Pesmi za mladost*. Dunaj.
 1883 *Vaje v petji*. Dunaj.
 1896 *Slavček. Zbirka šolskih pesmi* [uglasbil A. Nedved]. Tretja stopnja, tretji natis. Ljubljana.
- Prelovec, Zorko
 1907 *Idrijske narodne pesmi* [nabral za moški in mešani zbor ter harmoniziral]. Idrija.
 [b. n. l.] *Idrijske ljudske pesmi za moški in mešani zbor*. Idrija.
- Pregelj, Ciril
 1928 *Nageljčki. 1. del. Zbirka enoglasnih otroških pesmi, rajev in iger. Za nižjo stopnjo osnovnih šol*. Ljubljana.
 1929 *Nageljčki. 2. del*. Ljubljana.
 1940 *Za mlada grla. Mladinski zbori, 2. del*. Celje.
- Premrl, Stanko
 1925 Dolinar Luka. V: Cankar, Iz. in F. K. Lukman (ur.), *Slovenski biografski leksikon. 1. knjiga* [1. zvezek]. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 142–143.
- Razlag, Jakob R.
 1872 *Pesmarica* [V drugič pomnožena. Na svetlo dal dr. J. R. Razlag, odvetnik v Ljubljani]. Maribor.
- Slovenska ljudska pesem
 [b. n. l.] *Slovenska ljudska pesem* [koncertni list; Študentski pevski zbor ljubljanske univerze. Dirigent Radovan Gobec. Komentarje pesmi je oskrbel tov. France Marolt].
- Spindler, Franc S.
 1904 *Ljudska pesmarica za nabožno petje v cerkvi, šoli in doma*. Ljubljana: Katoliško društvo
- Šivic, Urša
 2002 *Muzikološki vidiki preobražanja umetne pesmi v ponarodelo v 2. polovici 19. stoletja* [Magistrsko delo, tpk.]. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Šola vesela lepega petja
 1853 *Šola vesela lepega petja za pridno šolsko mladino*. Celovec.
- Štrekelj, Karel
 1895–1898 *Slovenske narodne pesmi. 1. zvezek*. Ljubljana: Slovenska matica.
 1900–1903 *Slovenske narodne pesmi. 2. zvezek*. Ljubljana: Slovenska matica.

- 1904–1907 *Slovenske narodne pesmi. 3. zvezek*. Ljubljana: Slovenska matica.
 1908–1923 *Slovenske narodne pesmi. 4. zvezek*. Ljubljana: Slovenska matica.

Terseglav, Marko

- 1984 Štrekljeva zbirka ljudskih pesmi ob prelomu stoletja. *Etnološka tribina* [Zagreb] 13–14 (6–7): 117–125.
 2001 *Štrekljev sindrom*. *Traditiones* 30 (1): 55–83.
 2002 Vodnikovi sodobniki na Kranjskem. *Etnolog* 12: 29–38.

SCHOOL SONGBOOKS AS A POSSIBLE SOURCE OF FOLK SONGS

In his collection of folk songs (Slovenske narodne pesmi [Slovenian Folk Songs], 1895–1923), editor Karel Štrekelj included over a hundred of popular songs that, according to him, could not be classified as folk songs simply because they had a known author or were classified as “school” songs. Yet even a century later, most of these songs still function as “true” folk songs. This article examines collections of poems published between 1830 and 1950, mostly in schoolbooks and songbooks. By discussing these poems and their authors, this study tries to establish which of the poems have been incorporated into oral tradition and are still sung on different occasions.

According to the findings, over two hundred and fifty poems, popular, and school songs, written by more than sixty more or less established Slovenian poets, “transformed” and were incorporated in folk song repertoires. All of them are listed in this text, together with the songbooks in which they were published.

Naturally, some poets and their poems were more popular than others. One of them was Anton Martin Slomšek (1800–1862), a bishop from Maribor, who as a school supervisor strongly advocated that songs be introduced to school as part of regular school activities. He promoted publication of school and other songbooks for which he also wrote his own songs, and enlisted poets and composers to help. This so-called Slomšek’s Circle purposely drew from the poetics of folk songs. To this day, these songs are part of the standard repertory of folk singers. This research emphasizes how school, schoolbooks, and songbooks from the 19th and from the first half of the 20th centuries had a profound impact upon folklore singing repertoires. Not only an era in which folk poetry had been “discovered,” the 19th century was also a period when folk poetry started to borrow from other sources, absorbing their content and stylistic, metric, and musical characteristics. Although slow and rather selective in embracing these novelties, folklore poetics was very much receptive to those poets who, willingly or unintentionally, borrowed from folklore poetics.

Once again, this study emphasizes that folk songs are a living organism that is continually renewed. Since influences of art and popular poetry, be they imperceptible or substantial, constantly lead to transformation of folk songs, these influences should be studied more care-

fully; so far, Slovenian folkloristics has largely neglected this aspect. Any changes in contents, social, and poetic characteristics of “old” folk songs need to be closely examined and the concept of folk songs redefined accordingly. The material analyzed for the purpose of this study namely indicates that in the 19th century – and even before that – folk singers already embraced some entirely new poems and poetic forms as if these had always been part of their singing repertory. While modern Slovenian folkloristics did outgrow Štrekelj’s concept of “true” and “false” folk songs, it nevertheless shuns “school” songs and refuses to include them in their documentation and analysis.

It is significant that aside from pleasing characteristics of a poem, the melody figured largely in the reception of art poems into folk singing repertories; without melody there would be no folk song. The author has noticed that singers prefer older melodies if several are available for a particular song.

The influence of school, church, and other songbooks has been pretty much neglected in folkloristics. Yet these very songbooks provided a constant supply of poems that were later included in song repertories of folk singers, incessantly increasing them. This is a process that continues to transpire to this day; the only difference is that possible sources from which folk singers draw their song repertory have greatly multiplied.

Izr. prof. dr. Marko Terseglav
 Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU
 Novi trg 2, 1000 Ljubljana; Marko.Terseglav@zrc-sazu.si